

A RÉGIÓK INTÉZMÉNYESÜLÉSI FOKA MAGYARORSZÁGON

PATKÓS CSABA*

Bevezetés

A „régió” szó mindennapjaink egyik, sokak által használt és idézett, mondhatni divatszava. Ez a széles körű elterjedtség magában hordozza annak veszélyét, hogy a fogalom nem lesz pontosan körülhatárolható, a társadalom különböző szereplői „elbeszélnek” egymás mellett, nem ugyanazt fogják érteni a kifejezés alatt. Úgy tűnik, hogy ez a szó a jövő egyik kulcskifejezése, így döntő jelentőségű, hogy melyik társadalmi vezető erő fogalomértelmezése megy át a köztudatba, válik általánosan elfogadottá.

Magyarország várható Európai Unióhoz történő csatlakozása már több mint egy évtizede egyre erősebb térszervező erőként jelentkezik a regionális folyamatokban. A közigazgatás átszervezése során új, eddig hazánkban ismeretlen területi szervezeti formák jelentek meg (statisztikai nagyrégiók, kistérségek, eurorégiók stb.), ugyanakkor a hagyományos megyék még mindig erős pozícióban maradtak.

Az Észak-Alföldi régiót alkotó három megye országosan az elmaradottabb területek közé tartozik. A remélhetőleg egyre növekvő mértékű EU-s területfejlesztési források elnyerésénél mindenképpen szükséges a régió egységes egészként való megjelenése, szereplése befelé, a lakosság felé, illetve kifelé irányulóan is. A végső cél egy egységes „észak-alföldiség”, egy közös identitás megteremtése. Sajnos az ismert történelmi, társadalmi okok miatt az elmúlt évtizedek nem kedveztek a kisebb közösségek kialakulásának, a rendszerváltás óta eltelt idő pedig területünkön nem bizonyult elegendőnek az önálló csoportidentitások létrejöttéhez, illetve megerősödéséhez.

Jász-Nagykun-Szolnok megye, mint absztrakt régió létezése különösen érdekes kérdés, hiszen a megye a 19. század végén mesterségesen került létrehozásra. A területen korábban nagy belső autonómiával rendelkező kerületek (jász, illetve nagykun) léteztek, így a mesterségesen kreált megye megszervezése rendkívül sok ellenállásba ütközött.

Az elmúlt években a megye területén számos helyen felmerültek elszakadási törekvések (Jászság, Tiszazug). Ezekhez az ideológiai háttérrel sokszor a régmúltban gyökerező „régiók” emlékezete adta („jászkun öntudat”), míg a valódi motivációt általában az új kihívások (régiók megszervezése, területfejlesztési forrásokhoz való hozzájutás) jelentik.

A régiók intézményesülése - elméleti háttér

A tudományban a régió ugyancsak egy elfogadott és sokat használt kifejezés. Hagyományosan kétféle szemlélet létezik a régió értelmezése kapcsán (*Paasi, A.* 1996). A régió felfogható egy elméleti kategóriának, ami a geográfusok agyából pattant és pattan ki, ugyanakkor a másik felfogás szerint a régió az olyan konkrét jelenségek kategorizálásának segédeszköze, mint például a természet, a kultúra és a társadalom. A hagyományos regionális földrajz alapvetően azzal jellemezhető, hogy a régiókat egy valós, objektív, emberi

* PhD-hallgató, DE TTK Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék

interakcióktól független létezőknek tekintette. Az 1980-as évektől kezdve egy új regionális földrajzi iskola kialakulásának lehetünk szemtanúi.

„A régiókat manapság egyre inkább úgy értelmezhetjük, mint társadalmilag és kulturálisan előállított fogalmakat, amelyek jellegzetesen történelmi kreatúrák, időben változó formációk, amelyek a kommunikáció és a társadalmi létezés szüleményei, de semmiképpen sem egyszerűsíthetők le csupán csak a pillanatnyilag észlelt valóság képzetére.” (Paasi, A. 1996)

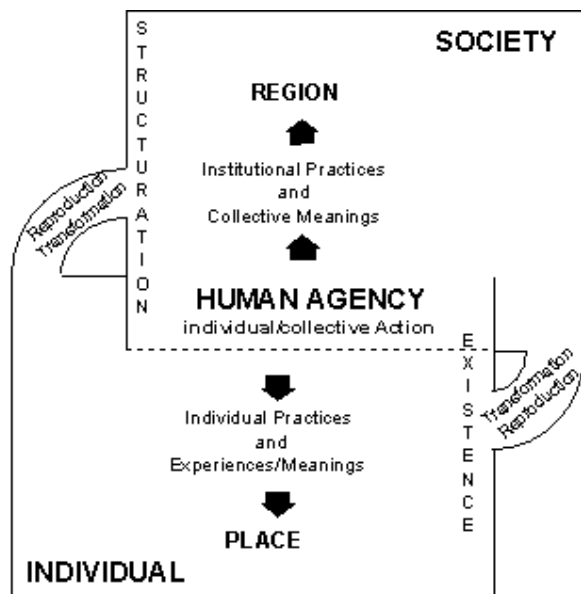
A regionális földrajzban az 1980-as évektől három különböző iskola együttélése tapasztalható (Gilbert, A. 1988). Az egyik a régiókat úgy szemléli, mint a helyi térszervező erők reagálását a kapitalista, tőkés fejlődésre, tehát a gazdasági szférát tekinti elsődlegesnek a régiók létrejöttében. Tehát a régió nem más, mint a társadalmi folyamatok szerveződése a termelési módok függvényében.

A másik szemlélet az azonosulás koncentrálódásának tekinti a régiót. Ez az iskola ezért elsősorban a kultúrát vizsgálja és a régiót úgy definiálja, mint különböző földrajzi helyek csoportjai között kialakuló kulturális kapcsolatok halmazát.

A harmadik iskola a régiót a társadalmi interakciók közvetítő közegének tekinti és arra a kapcsolatra összpontosít, ami összeköti a társadalmon belül a különböző egyéneket és csoportokat. Ez egy komplex szemlélet, ami a társadalmi élet minden szintjén végbemenő interakciókat vizsgálja, a gazdaságtól a kultúrán át egészen a szimbólumokig.

Giddens kiemeli az idő-és térdimenzió fontosságát a regionalizáció folyamatában: „A régiót időnként úgy ábrázolják a földrajzban, mint körülkerített területeket a különböző térképeken. Én nem ezt értem ezen a fogalmon, hanem amire én gondolok, az sokkal inkább tartalmazza a térben és időben lezajló társadalmi interakciókat” (Giddens, A. 1984).

Más szerzők szerint a régió nem egy állandó, statikus képződmény, hanem egy folyamatos szerkezetképződés eredménye – tehát nem annyira léteznek, mint inkább képződnek (Pred, A. 1986). A hely ebben az értelemben egy történelmileg esetleges folyamat, ami magába foglalja az intézményi és individuális tapasztalatokat, kapcsolatokat, valamint az ezekkel összefonódó strukturális gyakorlatokat is.

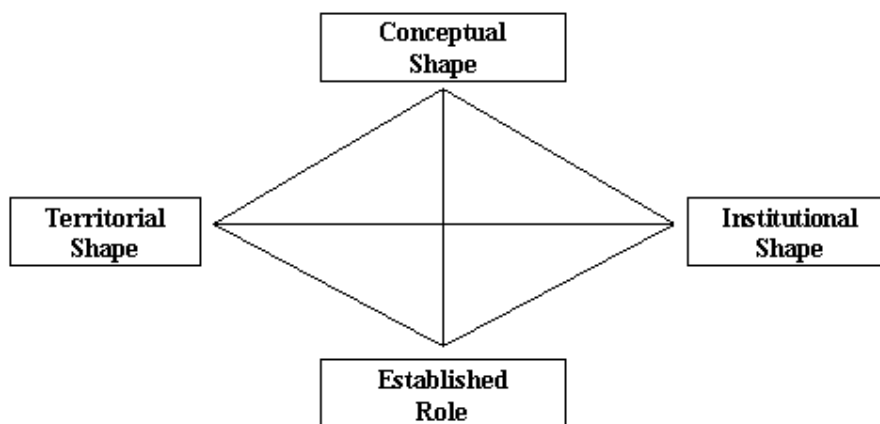

1. ábra. Az egyén, a társadalom, illetve a régió és a földrajzi hely viszonya (Paasi, A. 1986)

Pred nem tesz különbséget a hely és a régió között, ezzel szemben Paasi elkülöníti ezt a két fogalmat. Szerinte a földrajzi helyek az egyének életével állíthatók párhuzamba, amíg a földrajzi régiók hosszabb időtávra vonatkoznak és intézményesültek. Ezen értelmezés szerint

a régió nem más, mint egy terület kollektív történelméről való gondolkodás folyamata. A lakosság társadalmi interakciójának kollektív történelme, a különböző intézményi gyakorlatok kimunkálják, megformálják a lakosság közös szimbólum-és fogalomrendszerét. *Paasi* a régiót úgy definiálja, mint a társadalmi (természeti, kulturális, gazdasági, politikai stb.) folyamatok konkrét megtestesülése, amelyek amellet, hogy hatással vannak a térbeli rendszerek időbeni változásaira, maguk is formálódnak azok által. Különösen fontos még kiemelni, hogy ez egy dinamikus folyamat, melynek során a régiók felemelkednek, változnak és eltűnnek.

Egy egyedi régió mindig különleges kulturális, vagy történelmi helyzetet jelent a társadalom fejlődésében, minek következtében a régiókról szóló tanulmányok elsőrangú kérdése az eredet, a felemelkedés, a fennmaradás és az eltűnés problémája. *Paasi* a régiók életciklusát négy lépésben írta le, amelyek nem mindig feltétlenül sorrendben követik egymást, megjelenhetnek egyidejűleg, vagy eltérő sorban is.

2. ábra. A régiók intézményesülésének fázisai *Paasi* szerint (*Paasi, A.* 1986)

1. A területi kiformalódás szakasza: Ez a társadalmi gyakorlatok térbeli lokalizációjára vonatkozik és a régió határainak rögzítéséhez, illetve egy különálló egység térbeli rendszerben történő azonosításához vezet. Ezen szakasz ugyancsak fontos része a határok meghúzása, azaz az absztrakt régiók kiformalása.

2. A fogalmi és szimbolikus kialakulás szakasza: Ebben a szakaszban jön létre egy olyan apparátus, amelynek feladata az, hogy megkülönböztesse a régiót a többitől. Ez kifejezetten a lakosság tudatformálásán keresztül kell, hogy végbemenjen.

3. Intézmények felemelkedése: Jelenti egyrészt a formális intézmények (tömegkommunikáció, oktatás stb.) létrejöttét, de másrészt tartalmazza a különböző szférákban (politika, gazdaság, törvényhozás, adminisztráció) kialakult helyi és nem-csak-helyi mindennapi gyakorlatokat, „szokásjogot” is.

4. A régió kialakulása, beilleszkedése a regionális rendszerbe és a társadalom regionális tudatába. Ebben a fázisban, miután a régió megszerveződött, az intézményesülés folyamatos kell, hogy legyen például az adminisztratív szerep állandó gyakorlása közepette. Ez a szakasz ad a régióknak egyedi identitást, ami az anyagi (természet, táj, kultúra, gazdasági rendszer stb.) és a mentális (a régióról kialakított képzetek) szférában is él.

A kutatás célja, módszerei

A bevezetésben már említett, Magyarországon létező sokféle „régió” közül most a megyéket és a statisztikai nagyrégiókat vizsgáltuk meg. Célterületnek a vizsgálat ezen szakaszában Jász-Nagykun-Szolnok megyét és az Észak-Alföldi régiót választottuk. A következő szakaszban az Észak-Alföldi régió másik két megyéjében (Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg) is szeretnénk vizsgálandni. A kutatás célja az, hogy megvizsgáljuk hogy milyen az egyes területi szerveződési szintek intézményesülési foka a **Paasi**-féle fázisok szerint.

Ebben a fázisban kérdőíves felmérést végeztünk Szolnok lakói között egy 150 fős mintán. A mintavétel sajnos nem lehetett statisztikailag szabályos, nem állt ugyanis rendelkezésünkre teljes körű adatbázis, amelyből a megfelelő matematikai módszerrel biztosítani lehetett volna az igazi véletlenszerűséget.

A kérdőív 21 kérdést tartalmazott, amelyek közül az első 9 általános jellegű volt, a több 12 pedig közvetlenül, vagy közvetve az emberek különböző területi szintekhez való kötődését volt hivatva megtudni. A kérdezést a Debreceni Egyetem geográfus szakos hallgatói végezték, akik rendelkeztek a felmérés megfelelő szakszerűséggel való elvégzéséhez szükséges ismeretekkel.

A vizsgálat megfelelő alapot, próbaterepet szolgáltatott a kutatás módszertani oldalának kidolgozásához, a kérdőív majdani tökéletesítéséhez is.

A jövőben a kutatást ki kívánjuk terjeszteni a regionális és megyei vezetés teljes körű kérdőíves, illetve interjú vizsgálatára is.

Véleményünk szerint a vizsgálat országos méretekre való kiterjesztése is fontos volna, ennek egyik bevezető fázisa az egyetemista fiatalok körében végzett felmérés kell, hogy legyen. Ezt az indokolja, hogy ebből a rétegből kerülnek ki általában a regionális identitás formálói, így képet kapunk a jövőbeli viszonyokról.

A vizsgálat eredményei

Az egyik kérdés az emberek korábbi területi egységekhez, a jász, illetve nagykun térségekhez való kötődését volt hivatva vizsgálni, hogy Jász-Nagykun-Szolnok megyén belül inkább minek érzi magát.

1. táblázat

A kisebb területi egységek szerepe a szolnokiak identitásában

Minek tartja magát?	Válaszadók száma
jásznak	4
jászságinak	8
kunnak	1
nagykunságinak	6
tiszazuginak	0
szolnokinak	109
egyéb	4
nem foglalkoztatja	21

A különbségtételt a jász és jászsági, illetve kun és nagykunsági között fontosnak érzem. A Jászság és a Nagykunság az iskolai földrajzórakon is tanult tájak, fogalmak, a velük való azonosulás lehet az iskolai oktatás-nevelés eredménye, annak kérdése, hogy az illető a

lakóhelyét a térképeken hol találta meg. Véleményem szerint jásznak vagy kunnak lenni ugyanakkor egy mélyebb azonosulást jelent. Az ilyen módon válaszolóknál egyértelműen megfigyelhető az, hogy a születési hely, vagy/és az hogy mely településen végezte iskoláit, determinálta ezeket a válaszokat. Szinte kivétel nélkül a Jászságban, Nagykunságban születtek, vagy ott hosszabb időt eltöltöttek oktatási intézményben, vagy munkahelyen. Egy kérdés erejéig megnéztük, hogy mennyire mély, illetve tudatos ez az azonosulás. Rákérdeztünk, hogy mit tud a redemptio-ról, a jászoknak és kunoknak a földesúri uralom alól történő kora újkori kollektív ön-megváltásáról. Ez az esemény történelem folyamán a jászági és kunsági autonóm területek lakosságában mindig az önmeghatározás alapkövét jelentette. A válaszadók közül azonban szinte senki sem tudta megmondani ennek a kifejezésnek a mibenlétét.

Természetesnek tekinthető a Szolnok városával való azonosulás kiemelkedő aránya. Ez magyarázható a város identitásformáló hatásának erejével. Valószínűleg közrejátszott ebben a nagy arányban az is, hogy a kérdőívben a „szolnoki” külön válaszlehetőségként volt feltüntetve.

A területi identitást kutató elméletek kiemelik a szimbólumok fontosságát az azonosságtudat megformálásában és gerjesztésében. Egyik kérdésünk arra vonatkozott, hogy a válaszadó próbáljon minél több motívumot felsorolni a megye címeréből.

2. táblázat

A válaszadók által a megye címerének tulajdonított motívumok

Válaszadók száma	Motívum	Válaszadók aránya, %
56	Pelikán	30,0
49	Tisza	26,0
32	Gólya	17,0
23	Lovas	12,0
8	Kék-sárga színek	5,0
7	Oroszlán	4,0
5	Korona	3,0
1	Vár	0,5
1	Kard	0,5
1	Kecske	0,5
1	Búza	0,5
1	Kürt	0,5
1	Kereszt, csillag	0,5

3. ábra. Jász-Nagykun-Szolnok megye hivatalos címere

Nagyon érdekes, hogy Szolnok város kék-sárga színeit is sokan azonosították a megye hivatalos színeivel, pedig az a kék-fehér. (Ez megfigyelhető a Jászkun Volán Rt. autóbusz-járatain is, hiszen a helyi járatúak oldalán a szolnoki, míg a helyközikeken a megyei színek láthatók.)

A táblázatban kiemelten láthatók a címér valódi összetevői. A pelikán nagy arányú megjelenése a válaszok között azzal magyarázható, hogy ez Szolnok város jelképe és valószínűleg a lakosság képzeletében a megyei címér gólyája „elpelikánosodott”.

Ezek után rákérdeztünk arra is, hogy a lakosság szerint mi jelképezheti igazán a megyét a hivatalos szimbólumokon túl.

3. táblázat

Jász-Nagykun-Szolnok megye valódi jelképei a megkérdezettek szerint

Tisza	32 %
elmaradottság	12 %
semmi, nem tudja	12 %
mezőgazdaság	9 %
Alföld	8 %
jászok, Jászság	7 %
közös történelem	5 %
kunok	5 %
ipar, fejlődés	3 %
Zagyva, folyók	2 %
gyógyvizek	2 %
sport	2 %
olaj	1 %

A táblázatból jól látható, hogy a Tisza, mint természetföldrajzi objektum dominánsan jelent meg a véleményekben. Ugyancsak sok szavazat esett a mezőgazdaságra, a megye agrárjellegére. Az Alföldet, illetve a jászokat és a Jászságot is sokan említették, a kunok ennél egy kicsivel kevesebb százalékot kaptak. A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy egy válaszadó esetén a szív alakú megyehatár jelentette az igazi jelképet. Tudvalevő, hogy a megyei vezetés már hosszú ideje foglalkozik a megye szív alakjára alapozva az „Alföld szíve” képzetet kialakítani Jász-Nagykun-Szolnok megyével kapcsolatban. Ez láthatóan megjelent a lakosság képzeletében, persze még nagyon sok energiát kell a jövőben befektetni, hogy ez egy „bejáratott”, valóban funkcionáló szimbólummá váljon a régiómarketingben.

Rákérdeztünk még a lakosság megyéhez való érzelmi viszonyulására is.

4. táblázat

Szolnok lakóinak érzelmi kötődése a megyéhez

Negatív érzelmi kötődés	6 %
Semmit nem jelent	26 %
Területi-közigazgatási egység	16 %
Lakhely	15 %
Munkahely	11 %
Szüllőhely	2 %
Otthon	9 %
Pozitív érzelmi kötődés, családi kapcsolatok	15 %

Nagyon érdekes összehasonlításra ad alkalmat a kérdőív másik kérdésének elemzése ezzel összefüggésben.

5. táblázat

Szolnok lakóinak érzelmi kötődése a régióhoz	
Negatív érzelmi kötődés	5 %
Semmit nem jelent	62 %
Területi-közigazgatási egység	19 %
Az EU csatlakozáshoz szükséges	4 %
Gazdasági jelentőségű egység	7 %
Pozitív érzelmi kötődés	3 %

Kiemelhető, hogy a régió esetében a legjelentősebb kategória (62%) a semleges viszonyulás, vagyis hogy a lakosság nagy részének a régió semmi kézzelfoghatót nem jelent. A megye esetében ez az érték 26%, ami jelentősen alacsonyabb. Ez érthető is, hiszen a megye egy hagyományos kategória, tehát igen mélyen benne van a társadalom kollektív tudatában, míg a régió csak az elmúlt évtizedben lett közismert téma.

Ezt magyarázza, hogy a felmérésben megkérdezett szolnoki lakosok 18%-a tudta pontosan megnevezni a régiós hovatartozást, illetve felsorolni az Észak-Alföldi régióba tartozó megyéket, hozzá pontosan meghatározva a régió központját is.

A válaszadók 21% tudta megnevezni vagy legalább a pontos régiót, vagy a székhelyet, 20% sem a régióközpont sem a régió nevét sem ismerte, viszont mentális térképükön a régió valamilyen formában, a vizsgálat pillanatában létezett a megkérdezettek 41%-a nem tudott megnevezni sem régiót, sem központot.

Ezek a tények arra világítanak rá, hogy a regionális szervezetek nem végeznek kellő marketingmunkát, hiszen a társadalom legnagyobb részéhez nemhogy nem jutnak el a régiós hírek, de még ezen egység pusztá létével sincsenek tisztában.

Összegzés

A vizsgálat ezen, korai fázisában nem volna szerencsés messzemenő következtetéseket levonni, ugyanakkor megállapítható, hogy a vizsgált térségben nyomokban fellelhetők a múltra utaló azonosulási formák (jász, nagykun), ezek azonban az elmúlt évtizedek, évszázadok alatt nagyfokú „dez-intézményesülésen” mentek keresztül. A jelenlegi megyerendszer még dominánsnak és kizárólagosnak tűnik a lakosság mentális terében. A jövőben valószínűleg nagy szerepet játszó regionális rendszer még csak kis mértékben jutott el a lakosság tudatáig, ennek elterjedése, illetve elterjesztése a jövő feladata. Ha a **Paasi**-féle intézményesültségi fokok szerint szeretnénk elhelyezni a mai területi szervezeti formákat, akkor megállapíthatjuk, hogy Jász-Nagykun-Szolnok megyében mind a négy fázis lezajlott az elmúlt 130 évben. A megye szimbólumai többé-kevésbé funkcionálnak az identitás újratemtésében. A régió azonban még az első fázis legelején tart és teljes kiépülése, intézményesülése hosszú évtizedek tudatos munkája után képzelhető csak el.

A kutatást következő fázisában szükségesnek tartjuk megvizsgálni Jász-Nagykun-Szolnok megye többi térségét (Jászság, Nagykun területek, Tiszazug) is, illetve az Észak-Alföldi régió másik két megyéjének legalább a székhelyeit. A tervek között szerepel a Debreceni Egyetem hallgatóit érintő vizsgálat, hiszen ez a minta a régió és az ország nagy térségeiből választódik ki, ráadásul a mai egyetemisták köréből kerülnek majd ki a közeljövő (fél-)hivatasos identitásformálói (értelmiség, politikusok, helyi vezetők, médiaszereplők stb.).

IRODALOM

- Anderson, B.** 1991: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. – London, Verso.
- Giddens, A.** 1984: *The Constitution of Society*. – Cambridge, Polity Press.
- Gilbert, A.** 1988: The new regional geography in English and French-speaking countries. – *Progress in Human Geography*. 12. 2. pp. 208-228.
- Paasi, A.** 1986: The Institutionalisation of Regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. – *Fennia*. 164. 1. pp. 105-146.
- Paasi, A.** 1991: Deconstructing Regions: Notes on the Scales of Spatial Life. – *Environment and Planning A*. 23. pp. 239-256.
- Paasi, A.** 1996: Region as Social and Cultural Constructs: Reflections on Recent Geographical Debates. – *NordREFO*. 1. pp. 90-107.
- Pred, A.** 1986: *Place, Practice and Structure*. – Cambridge, Polity Press.